

Mijloace interne de îmbogățire a vocabularului

Discipline umaniste - Limba română

www.enciclopul.ro

Vocabularul limbii române se compune din:

1. Cuvinte moștenite din limba latină (mormânt, femeie, drept) sau din limbile vorbite de populațiile geto-dacice, nereconstituite complet.
2. Cuvinte împrumutate din alte limbi.
3. Cuvinte formate în interiorul limbii prin mijloace interne de îmbogățire a vocabularului:
 - a. Derivare
 - b. Compunere
 - c. Conversiune

1 Derivarea

Este mijlocul intern de îmbogățire a vocabularului, prin care se formează cuvinte noi, prin adăugarea unor sufixe sau prefixe, sau prin înlăturarea unor afixe.

Derivarea progresivă

Derivarea cu sufixe și prefixe constă în adăugarea unor afixe purtătoare de sens la începutul sau la sfârșitul cuvintelor.

Derivarea cu prefixe

Prefixele sunt afixe care se plasează la începutul cuvântului de bază, creând cuvinte noi. Pot fi mai vechi („în-”, „des-”, „răs-”) în cuvinte precum „în-odat”, „descheiat”, „răscopt” sau neologice („anti-”, „con-”, „inter-”, „pre-”) în cuvinte ca „anticorupție”, „concetățean”, „interjudețean” și „prespălat”. Atenție la unele cuvinte prefixate în limbile de origine și preluate ca atare în română: „antiaerian”, „antitanc”, „precursor”, „internațional” (din franceză), „concitadin” (din italiană). Ele sunt cuvinte împrumutate, nu derivate cu prefix!

Derivarea cu sufixe

Sufixe sunt afixe, plasate la sfârșitul cuvântului, putând exprima:

- a. Un sens nou, numindu-se **lexicale** și formând cuvinte derivate;
- b. O categorie gramaticală, numite **gramaticale**, formează părți de vorbire trecute în anumite clase (spre exemplu sufixul „-se”, care exprimă mai-mult-ca-perfectul indicativului)
- c. Simultan un sens nou și o categorie gramaticală diferită, numite **lexico-gramaticale**. Acestea sunt: sufixele participiale „-at”, „-ut”, „-it”, „-ât”, „-t”, „-s” și sufixul „-re”, de infinitiv lung, latin.

Atenție! Adjectivele participiale și substantivele provenite din infinitive latine sunt considerate a fi formate prin conversiune, nu prin derivare. Participiile și infinitivele lungi sunt derivate doar atunci când intră în componența formelor verbale: au *mâncat*, *dare-ar* Domnul etc.

Derivarea parasintetică

Reprezintă formarea verbelor simultan prin prefixare și sufixare, precum „a înflori”, „a reforma”.

Derivarea regresivă

Reprezintă eliminarea unor afixe de la sfârșitul cuvintelor, formând cuvinte noi. De exemplu „auz” < „a auzi”, „nuc” < „nucă”.

2 Compunerea

Constă în formarea de cuvinte noi prin alăturarea sau sudarea a doi sau mai mulți termeni deja existenți în limba română.

Compunerea prin alăturare sau parataxă

Este un tip de compunere care presupune alăturarea a doi termeni coordonați, indiferent de tipul alăturării lor (cu blank, cu cratimă sau contopire). De exemplu: pușcă-mitralieră, câine-lup, pe la, din (de + în).

Compunerea prin subordonare sau hipotaxă

Este un tip de compunere care presupune alăturarea a doi termeni între care există un raport de subordonare. Subordonarea poate fi:

- a. Atributivă:

- i. Genitivală – „floarea-soarelui”, „ciuboțica-cucului”
 - ii. Prepozițională – „untdelemn”, „Baia de Aramă”
 - iii. Adjectivală – „gură-spartă”, „bunăvoință”, „bună-credință”
 - iv. Adverbială – „Crișul Repede”, „bine-crescut”, „bine-cunoscut”
- b. Completivă – „zgârie-nori”, „linge-blide”
- c. Eterogenă – toate numeralele („doisprezece”, „o mie trei sute patruzeci și opt”), participiile și gerunziile negative cu semiadverb integrat („nemaivăzut”, „nemaiauzind”).

Compunerea prin abreviere

Este un tip special de compunere, care presupune formarea unor cuvinte cu inițiale și fragmente de cuvânt. De exemplu, „DIICOT” (Direcția de Investigare a Infrațiunilor de Criminalitate Organizată și Terorism), „TAROM” (Transporturile Aeriene Române), „plafar” (plante farmaceutice) și „Distrigaz” (Distribuție gaze).

Compunerea savantă, cu elemente de compunere

Anumite afixe cu circulație internațională, provenite din latina cultă sau din greaca veche. Acestea sunt *prefixoide* (sau pseudo-prefixe): „bio-”, „aero-”, „hidro-”, „higro-” etc. și *sufixoide* (sau pseudo-sufixe): „-log”, „-crație”, „-cid”, „-fil”, „-fob”, „-fon”. Cuvinte precum „numerolog”, „rusofil”, „ierbucid” nu sunt derivate, ci sunt compuse. Atenție! Având în vedere circulația internațională a acestor elemente de compunere, nu toate cuvintele care le conțin sunt compuse. Cuvinte precum „cardiologie”, „biologie”, din franceză ori „filosofie”, din neogreacă sunt împrumuturi indirecte, culturale, nu sunt cuvinte compuse. Atenție! Există o diferență între sufixe și sufixoide, fiind considerate elemente de compunere cele cu vastă circulație internațională. De exemplu, „-mente”, considerat de vechea programă și paradigmă ca fiind un sufix adverbial, este, conform Micului Dicționar Academic, ediția a II-a (2010), un element savant de compunere, care arată modalitatea. De altfel, acest sufixoid este prezent în italiană „-mente” și în franceză „-ment”, iar majoritatea cuvintelor terminate în această particulă au etimologie franceză, italiană sau dublă.

3 Conversiunea

Presupune transformarea unor cuvinte dintr-o clasă morfologică în alta, prin articulare, acordare în gen și în număr sau prin schimbarea poziției sintactice (adăugare de adjuncți, schimbarea centrului etc.). Cazurile de conversiune sunt:

I. Clasa substantivului provine din:

- a) Adjectiv: *Frumosul* a participat la „Balul bobocilor”. *Silitorul* a participat la olimpiadă.
- b) Adverb: *Binele* învinge mereu. *Rapidul* a câștigat un concurs de atletism. (nu e vorba de clubul sportiv)
- c) Pronume personal: *Eul* liric este în ipostaza contemplatorului.
- d) Pronume reflexiv: Mi-am zis în *sinea* mea că am mari șanse. Filozofii pun accent în lucrările lor pe *sinele* omului.
- e) Pronume relativ-interogativ: Are un *ce* profit în afacerea asta. El e deja un *cine*.
- f) Pronume nehotărât: Nu e chiar un *oricine*. Mi-a rămas un *ceva* de făcut.
- g) Pronume negativ: Pentru mine, ești un *nimeni*. Pe masă sunt niște *nimicuri*.
- h) Interjecție: Mi-a destăinuit *oful* lui. M-a trezit un *poc!*
- i) Numeral cardinal: *Doiul* din catalog reflectă valoarea lucrării tale. *Treiul* este cel mai bun jucător de pe teren.
- j) Verb la infinitiv lung latin: *Plecarea* ta mă întristează. *Receptarea* mesajelor este dificilă cu instrumentele rudimentare.
- k) Verb la gerunziu: *Suferindul* se va izola paisprezece zile. *Intrândul* va fi zidit săptămâna viitoare.
- l) Verb la participiu: *Izolații* vor învăța online. Soldații întorși de pe front sunt *răniți* și au nevoie de îngrijiri.
- m) Verb la supin: *Culesul* fructelor este specific toamnei. *Spălatul* rufelor nu se face duminica.

II. Clasa adjectivului provine din:

- a) Substantiv: „Zoe, Zoe, fii *bărbată!*” (I. L. Caragiale) Câinele are coada *covrig*.
- b) Pronume posesiv: Câinele *meu* e mare și fioros. Brațul *tău* rupt se va vindeca în două luni.
- c) Pronume demonstrativ: *Acest* băiat are media zece. Fata *aceasta* nu a înțeles lecția la matematică.
- d) Pronume de întărire: Băiatul *însuși* a redactat lucrarea cea mai slabă. Nouă *însene/înșine* ne este frică.
- e) Pronume interogativ: *Ce* băiat a fost obraznic? *Care* pix mai scrie?
- f) Pronume relativ: Va merge la *ce* liceu e mai bun. L-am întrebat la *câte* dintre mese a fost.
- g) Pronume negativ: *Niciun* elev nu și-a făcut tema. N-am văzut *nicio* fată astăzi.
- h) Pronume nehotărât: *Toți* participații au primit diplome.
- i) Adverb: Un bărbat *bine* mi-a atras atenția. *Așa* copii deștepți n-am mai văzut.
- j) Verb la gerunziu: Copiii *suferinzi* din spitale sunt năpăstuiți. Eșarfele tricolore sunt *fluturânde* la manifestarea de 1 decembrie.

k) Verb la participiu: Toate lucrările *corectate* au primit zece la geografie. Măsurătorile *greșite* au fost eliminate din tabelul de date.

III. Clasa adverbului provine din:

- a) Substantiv: *Iarna* mergem la schi. *După-amiaza* doarme toată lumea.
- b) Adjectiv: Pronunță *corect* cuvintele în franceză. Rezolvă *greu* cerințele la matematică.
- c) Pronume interogativ-relativ: *Ce* interesant se rezolvă! *Cât* de greu pare...
- d) Verb la participiu: Vorbește *răstît* întotdeauna! Înțelege *greșit* mereu!
- e) Conjunție: *Și* el rezolvă exercițiile.
- f) Prepoziție: Am votat *pentru* la a doua întrebare a referendumului. Directorul a vorbit, eu am luat cuvântul *după*.

IV. Clasa prepoziției provine din:

- a) Substantiv: Am câștigat olimpiada *grație* părinților.
- b) Adverb: Am luat cina *înaintea* voastră. M-am uitat *împrejurul* casei după vulpe.
- c) Verb la participiu: *Datorită* vouă, am reușit să termin la timp. *Mulțumită* colegilor, am pierdut concursul.

V. Metalimbajul

Presupune transformarea oricărei părți de vorbire în substantiv, în context gramatical:

- a) Adjectiv: „frumos” este adjectiv propriu-zis.
- b) Adverb: „bine” este adverb de mod.
- c) Numeral: Numeralul cardinal din text este „doi”.
- d) Pronume personal: „Eu” este pronume personal în nominativ.
- e) Pronume reflexiv: „Pe sine” este forma nonclitică a pronumelui reflexiv.
- f) Pronume de politețe: „dânsul” nu mai este pronume personal.
- g) Pronume de întărire: Forma pronominală „însumi” este învechită.
- h) Pronume posesiv: „al meu” poate fi, antepus substantivului, adjectiv pronominal.
 - i) Pronume relativ: „la ce” este element de relație pentru completiva prepozițională.
 - j) Pronume interogativ: „cine” este pronume interogativ în interogativele parțiale.
 - k) Pronume nehotărât: „tot” este pronume nehotărât întotdeauna.
 - l) Pronume negativ: „niciunul” este pronume compus.
 - m) Verb: „a vrea” poate fi auxiliar.
 - n) Interjecție: „of!” este interjecție onomatopeică.
 - o) Prepoziție: „pe la” este prepoziție compusă.
 - p) Conjunție: Conjunțiile coordonatoare concludive sunt „deci” și „așadar”.
 - r) Articol: „al” este articol posesiv-genitival.